

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF DEVIANT BEHAVIOR OF MILITARY SERVANTS

У наведеній статті викладено феноменологію, форми, види та специфічні особливості девіантної поведінки у військовослужбовців. Наведено ідентифікацію феномена «девіантна поведінка» загалом та «девіантна поведінка військовослужбовців» зокрема з поглядів вітчизняних та зарубіжних дослідників. Було проаналізовано дослідження В.Д. Менделевича та С.В. Родіонової, у яких було встановлено, що порушники є творчими особистостями, а не здоровими. Девіація спричиняється внаслідок нездатності адаптуватися військовослужбовцями та прагненням відволіктися від реальних проблем у житті. У статті зазначається, що девіації військовослужбовців зумовлені впливом культурноорганізаційних факторів у військовій організації та складових компонентів у їхній професійній діяльності. На них накладаються поведінкові девіації, які залежать від вікових особливостей. Гендерні девіації, у яких містяться прояви агресивності та специфіка до проведення випробувань на мужність, а також девіації, які пов'язані з етнокультурним складником, в основі якого лежить неадекватність етнічних експектацій, також характерні для девіантної поведінки військовослужбовців. Девіантну поведінку військовослужбовців було розглянуто під кутом соціальної психології та психопатології. Було проаналізовано особливості виявлення девіантної поведінки та визначено причини її виникнення. На основі проведеного дослідження було виокремлено особистісні та професійні кризи військовослужбовців. Також було наведено порівняльну статистику смертності військовослужбовців внаслідок ведення бойових дій і самогубств та інших небойових дій. Аргументовано необхідність усвідомлення командирами підрозділів та офіцерами структур морально-психологічного забезпечення причин та передумов виникнення проявів девіантної поведінки військовослужбовців, високий рівень обізнаності та володіння практичними методами та формами її оперативного виявлення, проведення результативних та регулярних заходів для запобігання девіації у поведінці військовослужбовців, здійснення профілактики та міні-

мізування негативного впливу на подальшу військову діяльність службовців.

Ключові слова: девіантна поведінка, девіації, професійна діяльність, військовослужбовець, військова організація.

This article outlines the phenomenology, forms, types and specific features of deviant behavior in military personnel. The identification of the phenomenon of "deviant behavior" in general and "deviant behavior of servicemen" in particular from the point of view of domestic and foreign researchers. The research of V.D. Mendeleevich and S.V. Rodionov was analyzed, in which it was established that violators are creative individuals, not healthy ones. It is caused by the inability to adapt to the military and the desire to distract from real problems in life. The article notes that the deviations of military servicemen are caused by the influence of cultural and organizational factors in the military organization and the constituent components in their professions. Behavioral deviations, which depend on age, are imposed on them. Gender deviations, which include manifestations of aggression and the specifics of courage tests, as well as deviations related to the ethnocultural component, which is based on the inadequacy of ethnic experts, are also characteristic of deviant behavior of military servicemen. Deviant behavior of military servicemen was considered from the angle of social psychology and psychopathology. The peculiarities of deviant behavior detection were analyzed and the reasons for its occurrence were determined. Based on the study, personal and professional crises of military servicemen were identified. Comparative statistics on the deaths of servicemen as a result of hostilities and suicides and other non-combat operations were also presented. The need for awareness of unit commanders and officers of the structures of moral and psychological support of the causes and preconditions of deviant behavior of military servicemen, high level of knowledge and mastery of practical methods and forms of its operational detection, effective and regular measures to prevent deviations in the conduct of servicemen negative impact on the further military activities of employees.

Key words: deviant behavior, deviations, professional activity, serviceman, military organization.

УДК 159.9: 316.48
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.33.14>

Дичко М.В.

начальник курсу
Інституту морально-психологічного
забезпечення
Національна академія сухопутних
військ імені Петра Сагайдачного

Гачак-Величко Л.А.

к.юрид.н.,
викладач кафедри
морально-психологічного забезпечення
діяльності військ
Національна академія сухопутних
військ імені Петра Сагайдачного

Ролук О.В.

к.н. з фізичного виховання і спорту,
начальник
Інституту морально-психологічного
забезпечення
Національна академія сухопутних
військ імені Петра Сагайдачного

Ціннісно-нормативна система, сутність якої відображується у військових статутах, створює чимало обмежень у свободі військовослужбовців у виборі форм поведінки порівняно із цивільним населенням. Будь-які вияви поведінки, заборонені у військових статутах, можуть визначатися девіантними. У відповідності до соціально-правових підходів девіантною вважають будь-яку поведінку, яка має певні загрози для суспільства явно або є потенційно небезпечною.

Сучасне суспільство оцінює девіантну поведінку військовослужбовців здебільшого

з огляду на соціально-правові та криміногенні позиції і як таку, що регулюється юридично. Робота військового психолога, що зосереджена на здійсненні профілактичних заходів девіантної поведінки, здебільшого пов'язана із профілактикою професійної дезадаптації особистості в умовах військової служби, остання вважається причиною порушення психічного здоров'я [13; 14]. З огляду на цю діяльність має перспективи надання профілактики злочинів через зменшення рівня особистісної, ролівої та соціальної віктимності військовослужбовців, що є значним криміногенним фактором.

Аналізуючи теоретичні та емпіричні дані вчених (таких як Ю.О. Александровський, В.І. Алещенко, О.Г. Маклаков, В.І. Осьодло тощо), можна зробити висновок, що характерні риси девіантної поведінки військовослужбовців спричинені особливостями їхньої професійної діяльності та юридичним статусом самих військовослужбовців.

Соціальна психологія девіантної поведінки окреслює кілька напрямів, які висвітлюють причини її виникнення. Наприклад, Р. Мертон використовує запропоноване Е. Дюркгеймом поняття «аномія» (аномія – стан у соціумі, коли застарілі норми і цінності вже не відповідають сучасним відносинам, а нові ще не зафіксувалися), причиною девіантної поведінки вважає відсутність відповідності між цілями, які поставило суспільство, і засобами, які воно пропонує для їхньої реалізації. Інше спрямування виникло у межах теорії конфлікту. З огляду на таку позицію культурні зразки поведінки відхиляються, якщо вони створені на основі норм іншої культури (А. Коен). Злочинця ідентифікують носієм певної субкультури, пануючим у такому суспільстві типом культури, а саме конфліктної [12, с. 21].

Проблеми у разі розмежування нормальної та патологічної поведінки, які пов'язані з подібністю обставин у розподілі девіантної поведінки у разі соціальних порушень і порушень психічного здоров'я [3, с. 135], вимагають вивчати актуальні проблеми девіантної поведінки військовослужбовців з огляду на міждисциплінарний рівень психології особистості, соціальної психології та психіатрії. Можливість вирішення проблем особливо важлива для практики визначення придатності чи непридатності військовослужбовців з девіантною поведінкою до несення служби.

Х. Ремшмідт розробив методи формування балансу між широким та вузьким підходом до визначення феномена «психічна хвороба» з огляду на поведінкові девіації особистості [16, с. 126]. Відповідність поведінки стосовно певної ситуації може бути парадоксальною, тоді як «норма» виявляється саме як «анормальна». Девіантна поведінка військовослужбовців може бути позитивною (змінювати застарілі норми та об'єктивно сприяти прогресу) та негативною (об'єктивно створювати проблеми для розвитку або існування).

Розглянемо дослідження В.Д. Менделевича та С.В. Родіонової, які зазначають, що порушники є більшою мірою творчими особистостями, ніж здоровими [11; 15]. Беручи до уваги той факт, що чимало осіб з девіантною поведінкою є творчими, можна припускати, що їхня девіантна поведінка у тому числі зумовлена активним творчим пошуком та характеризується рисами дезадаптивності. Відмінність перебігу творчої діяльно-

сті у разі полярних форм поведінки виявляється у тому, що для справжньої творчості (ідеальної норми) задоволення потреб криється у самому процесі пошуку, а негативний результат лише збільшує знання про предмет та вказує на те, що спрямування пошуку необхідно змінити. Водночас як для девіантної форми пошукової діяльності провідною ціллю є результат у вигляді задоволення. Подібно до цього у деяких випадках девіантна поведінка військовослужбовців може характеризуватися адаптивністю у певних випадках, проте у її основі лежить бажання абстрагуватися від справжніх проблем у житті [15, с. 78].

Дослідник О.Г. Маклаков ідентифікує девіантну поведінку військовослужбовців, вживаючи термін «поведінка, що відхиляється», оскільки це поняття підкреслюється «граничним», протопатологічним характером поведінкових порушень. Суспільство це визначає своєрідним знаком проблем у внутрішньоособистісному розвитку [9, с. 402].

Пояснюючи особливості девіантної поведінки, О.І. Бондарчук відзначає позитивність девіантних проявів особистості під час кризових переживань. Дослідником характеризується адаптаційний компенсаторний механізм девіантної поведінки як формування конфліктної напруги між психічними рівнями, що впливає на виникнення компенсаторних феноменів – соціальних девіацій. Наявність таких девіацій у поведінці є сигналом того, що суб'єкт поведінки перебуває у небезпеці, водночас віддзеркалюючи особливості труднощів, які виникли внаслідок цієї поведінки [4, с. 45].

Під час аналізу судово-психологічної експертизи як однієї з можливих форм психолого-соціальної роботи у системі здійснення заходів профілактики девіантної поведінки, Є.В. Змановська пропонує проводити комплексні психолого-психіатричні експертизи якнайбільшій кількості військовослужбовців, які перебувають під слідством внаслідок девіантно-делінквентної поведінки [6, с. 148]. Дослідниця стверджує, що це може впливати на встановлення саме соціально-психологічних факторів у виникненні та розвитку девіантної поведінки військовослужбовців, сприяти більш результативному відокремленню девіантної поведінки «у разі соціальних порушень і порушень психічного здоров'я». При цьому застосування принципів соціально-психологічного підходу у цих дослідженнях також відіграло б значення для відокремлення галузей індивідуальної юридичної відповідальності девіантів і маніпулятивних впливів організаційно-професійного осередку, що дало б можливість більш результативно розробити заходи профілактики правопорушень у Збройних силах України.

Окрім факторів психічного здоров'я (нездоров'я, вікових та особистісних рис), девіантна поведінка військовослужбовців спричинена впливом та умовами військової служби, а саме: специфікою взаємин, віковою та ґендерною гомогенністю особового складу військовослужбовців, факторами професійного спрямування військової служби, наявністю представників багатьох культур серед військовослужбовців. Дослідники визначають найактуальніші вияви девіантної поведінки під час військової служби: делінквентну (протиправну), адиктивну (залежну), ауто- (суїцидальну) і гетероагресивну поведінку.

Форма девіантної поведінки здорових військовослужбовців виявляється непатологічною формою девіантно-делінквентної поведінки (ДДП) та здебільшого проявляється у вигляді ситуаційно-особистісних форм. Ситуаційно-особистісні реакції, які здебільшого спостерігаються у військовослужбовців під час самовільного залишення частини, розмежовані військовим психіатром С.В. Литвинцевим [5, с. 199]. Фахівець стверджує, що вони здебільшого трапляються в акцентуйованих особистостей через вибірковість чутливості стосовно певного роду інтелектуально впливів, у зв'язку з граничною інтелектуальною недостатністю (підвищена навіюваність, зниження критики, емоційно-вольова нестійкість) або особливостями соціально-педагогічної занедбаності. До цих реакцій належать гедоністичні, імпульсивно-самозахисні, емансипаційні або інфантильно-драматистичні, а також реакції відходу із зосередженням на отримання незалежності та реакції з невизначеною мотивацією. Реакції відходу зі спрямованістю на розв'язання проблеми передусім виявляються способом інфантильного підходу до вирішення труднощів.

Девіантно-делінквентна поведінка військовослужбовців виявляється порушеннями військової дисципліни, а саме: самовільним залишенням військової частини (СЗЧ), уникненням від виконання військового обов'язку, навчання та праці, нестатутними взаєминами (НСВ). Доволі часто спостерігається інтегроване виявлення різних форм девіантно-делінквентної поведінки. Стосовно суїцидальних рис, то варто зазначити, що у військовослужбовців вони залежать від суїцидологічного положення у соціумі загалом, проте надзвичайно рідко особливості до суїцидальної поведінки вперше виникають саме під час військової служби. Аутоагресивна поведінка виявляється у вигляді думок про самогубство, переживань (задумів), особливостей та вчинків. Здебільшого думки про самогубство зароджуються ще до моменту призову та служби у війську, а внаслідок спе-

цифічних рис військової служби вони посилюються та іноді навіть реалізуються.

Фахівець О.Г. Маклаков та інші психіатри виділяють ключові форми виявлення аутоагресивної поведінки у військовослужбовців, такі як:

- інфантильна поведінка (полягає у прагненні в такий спосіб «покарати» своїх рідних та близьких);

- суїцидальна поведінка (самогубство);

- парасуїцидальна, або самоушкодження (в основному спостерігається у військовослужбовців строкової служби як прагнення щось довести товаришам по службі або шанс комісуватися з армії);

- суїцидальні спроби (передбачається у планомірних діях для позбавлення себе життя, що не закінчилися смертю, які поділяються на справжні та демонстративно-шантажні).

Демонстративно-шантажні спроби у самогубстві та парасуїцидальна поведінка здебільшого спостерігаються як форми вияву суїцидальної поведінки у військовослужбовців. Вони добре напрацьовані та зафіксовані, адже ці дії спрямовані на викликання реакції командування на пом'якшення вимог до особи, яка здійснює спроби суїциду. Такі форми вияву суїцидальної поведінки у військовослужбовців доволі часто доводиться характеризувати як симулятивну поведінку [9, с. 447].

Однією з характерних рис суїцидальної поведінки військовослужбовців є її відношення до групи девіантно-делінквентної поведінки, тобто якщо її аутоагресивні дії не ідентифіковані як хвороба, військовослужбовця можуть засудити за скоєння собі шкоди способом скалічення себе.

Нині у психологічній науці відсутня одна-стайна теорія стосовно сутності самогубств. У цьому разі можна тільки відзначити деякі теоретичні концепції, серед яких умовно окреслюють три головних: психопатологічну (спричинену психічними захворюваннями), психологічну і соціальну. А.Г. Амбрумова виділила шість типів непатологічних ситуаційних реакцій дорослих, психічно здорових людей. До них належать:

- ситуаційні реакції песимістичного характеру;

- реакції емоційного дисбалансу і негативного балансу, з раціональним «підбиттям життєвих підсумків»;

- демобілізація, які пов'язані з відмовою від контактів, від звичної життєдіяльності, що здебільшого характеризуються почуттям самотності, опозиції;

- дезорганізація, яка містить у собі компонент тривожності та характеризується яскраво помітними соматовегетативними патологіями [2, с. 7–25].

Суїцидальну поведінку тлумачать як наслідок соціально-психологічної дезадаптації

особистості під час переживання мікросоціального конфлікту. Присутність рис суїцидальної соціально-психологічної дезадаптації у здорової людини є свідченням:

- зниження рівня стійкості щодо емоційних навантажень;
- інтелектуальні особливості (максималізм, категоричність, принциповість, незрілість суджень);
- недостатня розвиненість комунікативних (міжособистісних) систем;
- занижена самооцінка та недорозвиненість особистісних психологічних механізмів захисту, зниження або втрата цінностей життя [17, с. 100–106].

У підсумку можна констатувати, що в особи, яка намагалася здійснити самогубство, формується впевненість у неможливості вирішення проблемної ситуації та суб'єктивно оцінюваний стан відсутності можливості розв'язати певні труднощі, тому виникають суїцидальні дії.

Стосовно умов військового середовища, то тут варто зауважити, що особлива небезпека криється у виявах агресивної поведінки, яка спричинена великим бажанням бути головним та підкоряти інших. Провідним у такій поведінці є інстинкт виживання. Агресія буває усвідомлюваною або неусвідомлюваною і, окрім негативної спрямованості, має й позитивну. Негативна зосереджена на собі або на оточуючих (асоціальні дії, соціально-деструктивні дії), що виявляється у конфліктах, лихослів'ї, уникненні будь-якого контактування, бездіяльності з ціллю заподіяння комусь шкоди, навіть доведення до суїциду. Позитивна ж сторона – це прагнення до честоловства, самоствердження та конкуренції. Агресія функціонує як одна з форм відстоювання самостійності, усунення джерела загрози або перешкод, задоволення потреб, розв'язання внутрішньоособистісних конфліктів, підвищення самооцінки тощо.

Форма агресивно-асоціальної поведінки військовослужбовців характеризується наявністю насильства, тобто вербальними або фізичними діями, за допомогою яких заподіюють біль. В основному така поведінка відбувається на фоні негативних емоцій агресора (злості, люті, байдужості, садистського задоволення) і своєю чергою створює негативні переживання жертви (страх, приниження). Їхньою характерною відмінністю є індукування подібних форм девіантної поведінки у близького оточення у референтній групі. Досить часто такі відхилення не можуть існувати поза межами певної групи, яка внаслідок внутрішньогрупових норм і правил спрямована на покарання своїх членів, які мають девіації від загальної лінії поведінки у групі, адже вони можуть створю-

вати проблеми на шляху загальногрупового напрямку руху.

ДПВ може мати індивідуальний і груповий характер. Індивідуальні девіації належать до таких типів девіантної поведінки, за яких вони не існують в незалежності від поведінки оточення. Девіантна поведінка військовослужбовців здебільшого демонструється саме різновидами групових відхилень, незалежно від переважаючого типу (агресивного, делінквентного тощо), які мають певні особливості у формах вираження, загальні риси, структуру. З огляду на ці особливості прийняття групових поглядів пов'язане із придушенням своїх сумнівів у правильності, нормативності своєї поведінки.

Подібні до НСВ явища на практиці переважно пов'язані з процесом групового тиску ситуаційного характеру та здебільшого можуть діагностуватися. Груповий тиск на індивіда здійснюється внаслідок впливу як референтної, так і професійної групи, а також родини. Сімейні форми групових девіацій створюються внаслідок взаємозалежності і виражають патерни поведінки, що відхиляється, всієї родини або її частини. Це може бути безпосередній вплив батьків на дитину (тривожність матері стосовно дитини, неаргументована впевненість батьків у завданні шкоди під час військової служби саме їхній дитині). Або опосередковане транслювання неправильно сформованих традицій через стереотипність поведінки (наприклад, зловживання алкоголем тощо).

До одного з виявів девіантної поведінки належить аутсайдерство. Соціальними аутсайдерами називають людей, які через об'єктивні або суб'єктивні обставини не могли знайти гідного місця у соціумі та перебувають у найнижчих його верствах. Психологом В.В. Козловим характеризується зв'язок відхилень у поведінці і соціального аутсайдерства. До факторів, які спричиняють соціальне аутсайдерство, належать соціальні та особистісні [8, с. 89]. Однією з останніх форм аутсайдерства виділяється жебрацтво як соціальний паразитизм.

З-поміж найпоширеніших відхилень у поведінці В.Д. Менделевичем виділяється: вибір форми аутичної поведінки (самотність, аскетизм, відлюдькуватість), конформна поведінка, надмірна комунікація, вербальна поведінка з перевищенням псевдології, фобічна поведінка, ревності, нігілізм, крусадерство (ідеологічний авантюризм), так звана вегетативність [11, с. 308].

До відхилень у комунікативній діяльності можна віднести також девіації у поведінці, що виникають у разі гіпо- або гіперстимуляції. Гіперстимуляція пов'язана з необхідністю людини завжди перебувати у мобілізованому стані підвищеної активації і в постійній

інтенсивній готовності. Гіперстимуляція має такі характерні риси, як: хронічна втома зі спалахами емоцій; порушення у сні; фізична слабкість, розбитість; зниження творчої діяльності, відсутність цікавості до життя; низька самооцінка; прагнення перебувати на самоті; відсутність відчуття прогнозованості у розвитку подій; періодичність розвитку кризових ситуацій, що здебільшого позначаються як вимоги військової служби. Гіпостимуляційні порушення спостерігаються, коли військова служба відбувається у нечисленних ізольованих підрозділах і віддалених районах або якщо діяльність має монотонний характер. Гіпостимуляційні відхилення виявляються у дратівливості, дискомфорті, емоційних спалахах, появі специфіки до фантазування та нових інтересів, збільшення психологічної несумісності з агресією, що призводить до здійснення військовослужбовцями СЗЧ [19, с. 16–24].

Дослідник Ю.О. Александровський охарактеризував «соціально-стресовий розлад (ССР) як специфічну комунікативну девіацію, що насамперед вражає сферу поведінки людини [1, с. 4–12]. Його виникнення передусім спричинене кардинальними змінами у житті людини. Такий стрес прийнято називати стресом щоденного життя внаслідок впливу соціально-економічних та політичних факторів життя у суспільстві. Ключовими умовами та причинами його утворення є макросоціальні загальногрупові психогенії, якими змінюються стереотипи життєдіяльності великих прошарків суспільства; соціально-стресові ситуації, які характеризуються хронічністю та розтягнутістю в часі (їхній розвиток безпосередньо визначає компенсацію і декомпенсацію патологій у нервовій системі); глобальні зміни взаємин у соціумі; ті, що перебувають поза межами звичайного досвіду. У тому числі зміна структури культурних, ідеологічних, моральних, релігійних уявлень, закономірностей та цінностей, що протягом життя не змінилися попередніми поколіннями; зміна зв'язків у суспільстві стосовно життєвих планів; відсутність стабільності та визначеності у життєвому становищі; ускладнення соматичного здоров'я; збільшення декомпенсації невротичних і патохарактерологічних відхилень внаслідок «біогенного» шкідливого впливу екології тощо. Соціально-стресові патології виявляються у проявах невротичних симптомів, девіацій у поведінці внаслідок загострення індивідуально-типологічних якостей характеру. Далі розвивається нахил до антисоціальних дій і саморуйнівної поведінки внаслідок втрати навички «пластичності спілкування» і спроможності швидко адаптовуватися до життєвих змін, зберігаючи перспективи [10, с. 328].

Труднощі соціально-стресового розладу спричинені загальними закономірностями розвитку стану психічної дезадаптації. Зіставляючи соціально-стресовий розлад як форму девіантної поведінки та психічне захворювання «посттравматичний стресовий розлад» (ПТСР), його можна останнім часом помітити у військовослужбовців, які відбували службу на Сході України в регіонах бойових дій. Можна зробити висновок, що обидві форми мають чимало спільних ознак як і в причинах їх виникнення, так і у формах виявлення. Проте варто зазначити, що відмінні риси залежать від глибини рівнів ураження механізмів психічної регуляції (поведінкового, невротичного тощо).

Девіантна поведінка, яка здебільшого помічається серед соматично хворих військовослужбовців, здебільшого полягає у вторинній вигоді у зв'язку з можливістю бути комісованими з лав ЗСУ. Варто зауважити, що військовослужбовці характеризуються і схильністю до егоцентризму, а поведінка, яка має характерні риси такого комплексу, визначається як «відхід (втеча) у хворобу». Така поведінка характеризується демонстрацією своїх страждань та хвилювань для повного заволодіння їхньої уваги та досить часто застосовується для укорів та шантажування. Ейфорична девіантна поведінка характеризується безпричинним підвищенням настрою, легковажним ставленням до хвороби і лікування, проте вона також може характеризуватися намаганням себе захистити або ж демонструвати характерологічні риси людини. Під час соматичних захворювань зміни особистості можуть викликати аграваційну та симулятивну поведінку [10, с. 330]. Деколи наведені досить складно диференціювати, особливо у разі розвитку синдрому «шпиталізму»: перебування військовослужбовця у військовому шпиталі або медичному пункті.

До пускових умов адиктивної поведінки пропонуємо віднести особистісні та професійні кризи військовослужбовців:

- екзистенційні (зміна соціальних умов і статусу офіцера у соціумі тощо);
- кризи, які спричинені службовою діяльністю (здебільшого це відхилення у взаєминах в аспекті «начальник–підлеглий»);
- кризи у сімейному житті;
- кризи пристосування;
- кризи внаслідок екстремальних трудових умов.

На основі проведеної статистики осіб, які загинули за 8 років проведення Антитерористичної операції на території Донбасу, можна зробити висновок про гостру проблему вчасного виявлення, діагностування та уникнення будь-яких виявлень поведінкових девіацій, адже на рівні бойових втрат вони належать до причин загибелі військовослужбовців.

За весь період з початку АТО кількість військовослужбовців, які загинули не у зв'язку з бойовими діями, становить більше 1300 осіб, серед яких внаслідок суїциду – 259.

У 2016 році внаслідок небойових дій загинуло 256 осіб, а бойових – 211. Серед них 63 військовослужбовці загинули через самогубства, які нині посідають перше місце серед причин загибелі військовослужбовців не в умовах безпосередніх бойових дій [7, с. 2].

Досить актуальною проблемою також є запобігання пияцтву та наркоманії серед військовослужбовців. Для прикладу можна взяти статистику за перших пів року 2017 року у скоєнні злочинів, які пов'язані із незаконним обігом наркотичних речовин, що становили 5,6% (78) від загальної кількості. У зоні АТО протягом цього ж періоду вони становили 15% (42) від загальної кількості злочинів.

На основі проведеного психологічного аналізу особливостей девіантної поведінки військовослужбовців можна констатувати, що зазначені негативні явища завжди присутні на полігонах, навчальних центрах та місцях постійного перебування та діяльності військових частин.

Саме тому керівники підрозділів та офіцери повинні розуміти важливість морально-психологічного забезпечення причин та передумов утворення проявів девіантної поведінки серед військовослужбовців, володіти практичними методами та формами її оперативної діагностики, вживати результативних заходів для уникнення девіацій у поведінці військовослужбовців, надавати профілактику і мінімізувати негативний вплив.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, на основі проведеного аналізу особливостей девіантної поведінки військовослужбовців можна зробити висновок, що відхилення у поведінці спричинені внаслідок впливу культурно-організаційних умов військової організації та компонентів професійної діяльності. На них накладаються поведінкові відхилення, які спричинені внаслідок вікових особливостей. Гендерні девіації, у яких містяться виявлення агресивності та специфіка до проведення випробувань на мужність, а також етнокультурні девіації, які засновані на неадекватному сприйнятті етнічних експектацій, що також властиві для девіантної поведінки військовослужбовців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Александровский Ю.А. Посттравматическое стрессовое расстройство и общие вопросы развития психогенных заболеваний. *Российский психиатрический журнал*. 2005. № 1. С. 4–12.
2. Амбрумова А.Г. Суицидальное поведение как объект комплексного изучения. *Комплексные исследования в суицидологии*. Сборник научных

трудов. Москва : Изд. Моск. НИИ психиатрии МЗ СССР, 1986. С. 7–25.

3. Бойко О.В., Миценко Д.В., Романишин А.М. Психолого-педагогичний практикум лідерства командира взводу (роти) : навчально-методичний посібник. Львів : АСВ, 2009. 161 с.

4. Бондарчук О.І. Психологія девіантної поведінки : курс лекцій. Київ, МАУП, 2006. 88 с.

5. Военная психиатрия / под ред. С.В. Литвинцева, В.К. Шамрея. Санкт-Петербург : ВМедА, ЭЛБИ-Санкт-Петербург, 2001. 236 с.

6. Змановская Е.В. Девиантология (Психология отклоняющегося поведения) : учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2003. 288 с.

7. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо застосування військових частин (підрозділів) в Антитерористичній операції (станом на 1 листопада 2018 року). Київ, 2018. 105 с.

8. Крайнюк В.М. Психологія стресостійкості особистості : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2007. 432 с.

9. Маклаков А.Г. Общая психология. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 506 с.

10. Мельников О.Г., Мельник Я.І. Феноменологія, форма, види та особливості девіантної поведінки військовослужбовців. *Питання психології. Вісник Національного університету оборони України*. 2014. № 6(43). С. 328–333.

11. Менделевич В.Д. Психология девиантного поведения : учебное пособие. Санкт-Петербург : Речь, 2005. 445 с.

12. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія : підручник : у 2 кн. Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. Чернівці : Книги–XXI, 2010. 464 с.

13. Потапчук Є.М. Теорія та практика збереження психічного здоров'я військовослужбовців : монографія. Хмельницький : вид-во Національної академії Державної прикордонної служби України, 2004. 319 с.

14. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я : навчальний посібник / М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк та ін. ; заг. ред. М.С. Корольчука. Київ, 2002. 272 с.

15. Радионова С.В. Социально-психологические детерминанты девиантного поведения военнослужащих : дисс. ... канд. психол. наук. Иркутск, 2008. 243 с.

16. Романишин А.М., Мацевко Т.М., Капінус О.С., Неурова А.Б., Гузенко І.М. Профілактика відхильної поведінки у військовослужбовців : навчально-методичний посібник. Львів : НАСВ, 2017. 165 с.

17. Сафонова Е.В. Ценностные ориентации военнослужащих, склонных к девиантному поведению. *Гуманитарный вектор*. 2010. № 1. С. 100–106.

18. Судебно-медицинская экспертиза (освидетельствование) военнослужащих в случаях, подозрительных на травму в результате нарушения уставных правил взаимоотношений : методические рекомендации / под ред. В.В. Колкутина. Москва : Военное изд-во, 2004.

19. Тхостов А.Ш., Сурнов К.Г. Влияние технологий на развитие личности и формирование патологических форм адаптации: обратная сторона социализации. *Психологический журнал*, 2005. Т. 26. № 6. С. 16–24.